

ANDRZEJ SZABACIUK

WYBRANE PROBLEMY POLITYKI IMIGRACYJNEJ FEDERACJI ROSYJSKIEJ

WPROWADZENIE

Obszar poradziecki zaliczyć możemy do grupy regionów niezwykle niestabilnych politycznie i ekonomicznie. Od wielu lat widoczne są tam symptomy pogłębiającego się kryzysu, objawiającego się małą odpornością państw poradzieckich na wszelkiego rodzaju wahania koniunktury na rynkach finansowych¹. Kryzys ekonomiczny jest konsekwencją niskiej konkurencyjności i innowacyjności miejscowych gospodarek, najczęściej pozbawionych solidnych podstaw sprzyjających rozwojowi produkcji przemysłowej, modernizacji rolnictwa i charakteryzujących się znacznym deficytem w handlu zagranicznym. Problemy ekonomiczne stanowią oczywiście w jakiejś mierze spadek po epoce sowieckiej, ale są także konsekwencją obecnej sytuacji politycznej – ograniczenie swobód obywatelskich przekłada się na stan wolności gospodarczej.

W tych niełatwych warunkach makroekonomicznych, w długofalowej perspektywie, stosunkowo najlepiej radzi sobie Federacja Rosyjska. Przy czym nie jest to ani konsekwencją dobrze przemyślanych i systematycznie implementowanych reform gospodarczych, ani rzekomo stabilnej sytuacji politycznej państwa. Dobra koniunktura gospodarcza Federacji Rosyjskiej

---

Dr ANDRZEJ SZABACIUK – Katedra Studiów Wschodnich, Instytut Nauk Politycznych i Spraw Międzynarodowych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, adres do korespondencji: ul. Droga Męczenników Majdanka 70, 20-325 Lublin, Budynek II, e-mail: aszabaciuk@gmail.com

¹ Na sytuacji makroekonomicznej regionu szczególnie mocno odbił się światowy kryzys finansowy z przełomu 2007-2008 r. W Federacji Rosyjskiej kulminacja kryzysu nałożyła się na napięcia w stosunkach z Gruzją, które doprowadziły do konfliktu zbrojnego w sierpniu 2008 r. W 2009 r. ujemne wskaźniki PKB odnotowano w wielu państwach regionu. Największe spadki występowały na Ukrainie (-15%), w Armenii (-14%), Federacji Rosyjskiej (-8%), Mołdawii (-6%) i Gruzji (-4%). Zob. Dane Banku Światowego, www.worldbank.org (4.03.2014).

jest następstwem przekształceń w strukturze światowego runku energetycznego. W ostatnim dziesięcioleciu przychody budżetowe Rosji rosły głównie dzięki wzrostowi cen paliw (w 2000 r. baryłka ropy naftowej kosztowała ok. 40 dolarów, w 2007 r. już ponad 150 dolarów) oraz skokowemu podnoszeniu poziomu wydobycia i rozwojowi infrastruktury transportowej – sieci rurociągów i naftoportów².

Ze względu na udział eksportu surowców energetycznych w dochodach budżetowych Federacja Rosyjska zyskała wszelkie cechy typowego *Petrostate*, z wszystkimi tego konsekwencjami. Jednak w długookresowej perspektywie duża podatność rosyjskiej gospodarki na zawirowania na rynku paliw nie powinna wpływać na dynamikę rozwoju państwa, tym bardziej że w najbliższych latach zapotrzebowanie na surowce energetyczne w skali globalnej będzie stale rosło, głównie ze względu na dynamiczny rozwój energochłonnej gospodarki chińskiej i indyjskiej. Ale nie tylko, z roku na rok rośnie także uzależnienie Unii Europejskiej od dostaw z Rosji³, co istotnie osłabia pozycję geopolityczną Wspólnoty. Możliwe, że obecny kryzys ukraiński zmieni sposób postrzegania Rosji jako stabilnego i przewidywalnego dostawcy surowców węglowodorowych, jednak dywersyfikacja dostaw może być procesem niezwykle kosztownym i długotrwałym.

Z punktu widzenia Europy najbardziej niepokojące są nie przekształcenia ekonomiczne, a nowe tendencje w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej. W pozimnowojennym systemie międzynarodowym Rosja chce odgrywać rolę jednego z głównych podmiotów. Do osiągnięcia tego celu konieczne jest nie tylko wzmocnienie pozycji politycznej Moskwy na obszarze poradzieckim, lecz także zwrócenie większej uwagi na politykę gospodarczą, która powinna kłaść nacisk na rozwój rodzimej myśli technologicznej, przemysłu, ale przede wszystkim na forsowną modernizację. Realizację ambitnych planów gospodarczych utrudnia załamanie demograficzne, sprzyjające wzrostowi popytu na tanią siłę roboczą z zagranicy. Dlatego wypracowanie adekwatnej do potrzeb rynku i zgodnej z oczekiwaniami społeczeństwa polityki imigracyjnej jest obecnie jednym z najtrudniejszych zadań stojących przed władzami rosyjskimi – niekontrolowana masowa imigracja zarobkowa

---

² M.I. Goldman, *Petrostate: Putin, Power, and the New Russia*, New York: Oxford University Press 2008, s. 73-209.

³ Szerzej o problemie eksportu surowców energetycznych z Federacji Rosyjskiej do państw Unii Europejskiej i potencjalnych zagrożeniach dla europejskiego bezpieczeństwa energetycznego zob. K.M. Pronińska, *Bezpieczeństwo energetyczne w stosunkach UE-Rosja. Geopolityka i ekonomia surowców energetycznych*, Warszawa: Elipsa 2012, s. 174-407.

przyniosła ze sobą liczne problemy natury społecznej i politycznej, którym władze muszą w jakiś sposób zaradzić.

Celem niniejszego artykułu będzie próba oceny dotychczasowej polityki imigracyjnej Federacji Rosyjskiej z punktu widzenia jej skuteczności i adekwatności. W pierwszej kolejności przybliżymy specyfikę procesów migracyjnych na obszarze poradzieckim, zastanawiając się nad pytaniem, czy poimperialne dziedzictwo tego regionu może mieć istotny wpływ na kształt, kierunek i intensywność strumieni migracyjnych. Postaramy się także ukazać następstwa masowej imigracji taniej siły roboczej do Federacji Rosyjskiej, a na koniec spróbujemy odpowiedzieć na pytanie o główne wyzwania stojące przed rosyjską polityką imigracyjną w najbliższych dziesięcioleciach.

1. UWARUNKOWANIA ROSYJSKIEJ POLITYKI IMIGRACYJNEJ

Charakter i skala imigracji do Federacji Rosyjskiej zależne są od szeregu różnych czynników. Wśród podstawowych wymienić możemy imperialne dziedzictwo Federacji Rosyjskiej, sytuację ekonomiczną regionu, bliskość kulturową, problemy demograficzne, specyficzną sytuację polityczną obszaru poradzieckiego, uwarunkowania geograficzne i in.

Gdybyśmy chcieli pokusić się o gradację poszczególnych czynników, wśród najistotniejszych w pierwszej kolejności wymienić należy uwarunkowania historyczne. Wybór ten wydaje się być uzasadniony, chociażby z tego powodu że obecnie większość migrantów na obszarze poradzieckim porusza się w obrębie historycznych granic wyznaczonych wpływami Rosji i to właśnie Rosja jest głównym celem emigracji w regionie. Aby się przekonać o tym wystarczy przeanalizować strukturę strumieni migracyjnych trafiających do Federacji Rosyjskiej. Według obliczeń rosyjskiej Federalnej Służby Statystycznej (Rosstatu) w 2012 r. z 420 tys. imigrantów długookresowych aż 364 tys. pochodziło z państw Wspólnoty Niepodległych Państw (87%)⁴.

Dane te są jednak nieprecyzyjne, gdyż Rosstat najprawdopodobniej niedoszacowuje liczbę imigrantów nielegalnych, trudną do ustalenia ze względu na obowiązujący na obszarze WNP reżim bezwizowy. Zauważmy, że w latach dziewięćdziesiątych, w okresie kiedy liczba nielegalnych *gastarbeiterów* w Federacji Rosyjskiej była znacznie mniejsza, migranci z WNP stanowili większy odsetek ogółu osób napływających do Rosji (przykładowo

---

⁴ *Российский статистический ежегодник 2013. Статистический сборник*, предс. ред. колл. А.Е. Суринов, Москва: Росстат 2013, s. 124.

w 1997 r. aż 96%)⁵. Możemy zatem przypuszczać, że w rzeczywistości proporcje te nie uległy zmianie, a różnice są jedynie efektem braku możliwości uzyskania wiarygodnych danych, ukazujących prawdziwą skalę imigracji z państw WNP. Łatwiej przychodzi przygotowanie statystyk dla imigrantów spoza Wspólnoty, gdyż muszą się oni ubiegać o wizy i pozwolenie na pracę. Wprawdzie obywatele państw WNP mają obowiązek aplikować o pozwolenie na pracę, w ramach kwot ustanowionych przez władze rosyjskie, jednak obowiązywanie reżimu bezwizowego sprawia, że o wiele łatwiej jest im przeniknąć do szarej strefy⁶.

Kierunek wędrówek z peryferii do centrum dawnego imperium utrwalony był przez dziesięciolecia. Dostrzeżemy go zarówno w okresie carskim, sowieckim, jak i obecnie. Po 1991 r. na skutek przeobrażeń politycznych i zmiany granic, dotychczasowe migracje wewnętrzne klasyfikowano jako migracje międzynarodowe. Pojawiły się także inne zjawiska sprzyjające wzrostowi mobilności ludności. Wszystkie łączyły się z dramatycznymi wydarzeniami towarzyszącymi rozpadowi ZSRR. W tym okresie gwałtownie rosły napięcia na tle etnicznym i narodowym, przeradzające się niekiedy w otwarte konflikty. Dodatkowo wielu mieszkańców obszaru poradzieckiego dotknął kryzys gospodarczy, jakiego nie znali od dziesięcioleci, drastycznie spadły zarobki, wiele osób straciło pracę. Wzrosła przestępczość i szerzyły się różne patologie społeczne: prostytutka, narkomania itp. To wszystko sprawiło, że tysiące osób zdecydowało się na emigrację⁷.

Po roku 2000, wraz ze stopniowym stabilizowaniem się sytuacji politycznej i ekonomicznej, powoli zmianie uległ także charakter migracji. Zmniejszyła się liczba repatriantów i osób ubiegających się o azyl, a znacząco wzrosła imigracja zarobkowa. Nowy prezydent Władimir Putin starał się

---

⁵ *Российский статистический ежегодник 2004. Статистический сборник*, предс. ред. колл. В.Л. Соколин, Москва: Росстат 2004, s. 104.

⁶ Białorusini nie muszą ubiegać się o pozwolenie na pracę w Federacji Rosyjskiej od momentu powstania Związku Rosji i Białorusi. Kwestie te precyzyjnie uregulowano w decyzji Rady Związku Białorusi i Rosji z 22 czerwca 1996 r., № 4. „О равных правах на трудоустройство, оплату труда и предоставление других социально-трудовых гарантий”. Zob. „Советская Белоруссия”, 22.06.1996; Były to pierwsze próby tworzenia wspólnego rynku pracy. Podobny przywilej uzyskali obywatele Kazachstanu po przystąpieniu do Unii Celnej w 2010 r., a dokładniej na mocy ustawy „О ратификации Соглашения о сотрудничестве по противодействию нелегальной трудовой миграции из третьих государств” z 28 lipca 2011 r., zob. www.kremln.ru (7.05.2014).

⁷ Według danych ONZ liczba uchodźców na obszarze poradzieckim w latach 1991-2004 szacowana jest na 680 tys. osób. Zob. Н. Вишневецкая, *Миграция в постсоветской России*, w: *Наследие империи и будущее России*, ред. А. Миллер, Санкт Петербург: Новое литературное обозрение 2008, s. 342.

kreować wizerunek Rosji jako państwa przewidywalnego i dynamicznie rozwijającego się. Swoistego gwaranta stabilizacji w regionie⁸. Jednocześnie, poczuwając się do spuścizny po Związku Radzieckim, w pewnym sensie brał na siebie odpowiedzialność za losy byłych obywateli ZSRR, szczególnie tych ciepło wspominających imperium sowieckie. Nadało to specyficzny wymiar rosyjskiej polityce wobec regionu poradzieckiego, traktowanego jako tzw. bliska zagranica, tj. obszar wyłącznych wpływów Rosji. Ekspansja ta miała interesujący wymiar ideologiczny, albowiem na coraz aktywniejszą politykę zagraniczną Kremla nałożyła się specyficzna polityka pamięci, która sprowadzała się nierzadko do relatywizowania zbrodni radzieckich i idealizowania roli Związku Radzieckiego w walce z faszyzmem⁹. Dodatkowym instrumentem poszerzenia wpływów Moskwy była i jest liczna diaspora rosyjska, zamieszkująca praktycznie wszystkie republiki poradzieckie, szacowana na ok. 25 mln. osób. Opieka nad rodakami jest niejednokrotnie pretekstem do ingerencji władz rosyjskich w wewnętrzne sprawy sąsiednich państw¹⁰. Podajmy tylko przykład trzech poradzieckich republik bałtyckich, Gruzji i Ukrainy¹¹.

Poimperialne dziedzictwo Federacji Rosyjskiej rzutujące na szereg sfer życia państwa może stać się kluczem do zrozumienia specyfiki procesów migracyjnych na obszarze poradzieckim. Z tego też względu paradygmat migracji poimperialnych, stosowany niejednokrotnie przy analizie strumieni migracyjnych z dawnych kolonii do metropolii, proponowany był także w badaniach procesów migracyjnych na obszarze poradzieckim. Zakładał on,

---

⁸ Problem konstruowania i komunikowania określonego wizerunku Federacji Rosyjskiej na arenie międzynarodowej szczegółowo omówiony został w artykule: S. Bieleń, *Identyfikacja wizerunkowa Rosji w stosunkach międzynarodowych*, w: *Wizerunki międzynarodowe Rosji*, red. S. Bieleń, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR 2012, s. 13-21. Zob. także: J. Sherr, *Hard Diplomacy and Soft Coercion: Russia's Influence Abroad*, London: Royal Institute of International Affairs 2013, s. 7-35.

⁹ T. Stryjek, *Wojna po wojnie raz jeszcze. II wojna światowa i powojenne podziemie antysowieckie we współczesnej polityce wobec pamięci i w historiografii Litwy, Łotwy, Estonii, Białorusi i Ukrainy*, w: *Wojna po wojnie. Antysowieckie podziemie w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1944-1953*, red. G. Motyka, R. Wnuk, R. Stryjek, Gdańsk-Warszawa: Scholar 2012, s. 423-429.

¹⁰ Jak zauważył Rogers Brubaker, zwarte diaspory rosyjskie, występujące m.in. na Ukrainie, w Naddniestrzu, w Estonii czy na Łotwie, mogą w przyszłości stać się zarzewiem konfliktów etnicznych. Jest to tym bardziej prawdopodobne, że na obszarze poradzieckim dostrzegalny jest wyraźny wzrost mobilizacji środowisk nacjonalistycznych. R. Brubaker, *Ethnicity without Groups*, Cambridge 2004, s. 149-151.

¹¹ Rosyjski punkt widzenia na problem sytuacji mniejszości rosyjskiej na obszarze poradzieckim prezentuje prasa: *Русская идентичность на постсоветском пространстве*, red. С. Пантелеев, Москва: ИнфоРос, 2008, s. 8-82.

że intensywne migracje między byłą metropolią a jej koloniami – między centrum i peryferiami dawnego imperium – są efektem istnienia w przeszłości silnych, wielopłaszczyznowych zależności. W tej koncepcji procesy migracyjne stanowią pochodną dezintegracji imperium, a w przypadku imperiów kolonialnych są częścią procesów dekolonizacyjnych. Tego typu zjawiska dostrzegalne są nie tylko na zachodzie Europy, ale także na obszarze poradzieckim. Koncepcję migracji poimperialnych w badaniach procesów migracyjnych tego regionu stosowali m.in. Rogers Brubaker, Allison Blakely i Jeff Sahadeo¹².

Próbując zastosować model poimperialny, musimy jednak odpowiedzieć sobie na pytanie, z jakim rodzajem relacji między centrum a peryferiami mamy do czynienia na obszarze poradzieckim? Warto też zastanowić się, czy ZSRR można traktować jako imperium quasi-kolonialne? Jednoznaczna odpowiedź jest niezwykle trudna. Wiemy, że system polityczny i oficjalna ideologia państwowa ZSRR utrzymywały zupełnie inny model państwa. Był to formalnie twór o charakterze federalnym, gwarantujący wszystkim podmiotom równość. Jako specyficzne spoiwo ideologiczne władze na Kremlu promowały tzw. przyjaźń narodów (*дружба народов*), zwalczając separatyzmy, ideologię nacjonalistyczną i promując nowy model homogenicznego społeczeństwa radzieckiego, opartego na solidarności klasowej, którego podstawową jednostką składową miał być *homo sovieticus*¹³.

System kolonialny w ideologii komunistycznej kojarzony był z wyzyskiem państw kapitalistycznych, eksploatujących ekonomicznie zależne od siebie terytoria. Władze radzieckie występowały przeciwko kolonializmowi, forsując dekolonizację, a potem kreując się na obrońców tzw. państw trzeciego świata. Model radziecki miał być odwrotnością narzuconych przez Zachód niesprawiedliwych zależności ekonomiczno-politycznych, gwarantując wszystkim obywatelom zrównoważony rozwój w rzekomo sprawiedliwym systemie społecznym. Rzeczywistość nie zawsze odpowiadała tym założeniom. Zarówno w okresie carskim, jak i w czasach sowieckich, swoistą elitę imperium stanowili Rosjanie. Kultura rosyjska i język rosyjski cieszyły się uprzywilejowaną pozycją, będąc płaszczyzną tworzenia nowego sowieckiego społeczeństwa. Przekładało się to na stosunek narodu rosyjskiej wobec nieruskich obywateli ZSRR. Nieoficjalnie mieszkańcy azjatyckich republik

¹² Z. Brunarska, *Współczesne migracje na obszarze poradzieckim przez pryzmat koncepcji migracji poimperialnych*, „Central and Eastern European Migration Review” 2(2013), no. 2, s. 39-41.

¹³ J. Sahadeo, *Druzhiba Narodov or second-class citizenship? Soviet Asian migrants in a post-colonial world*, „Central Asian Survey” 26(2007), issue 4, s. 559-562.

radzieckich określani byli jako tzw. czarni. Z pogardą spoglądano także na narody bałtyckie. Stosunkowo najlepiej traktowani byli Ukraińcy i Białorusini, określani jako narody „bratnie” – przy czym Rosja sama uważała siebie za „starszego brata”, predystynowanego do opieki nad narodami wywodzącymi się z jednego ruskiego pnia¹⁴.

Przeformatowanie radzieckiej polityki narodowościowej nastąpiło w latach czterdziestych XX w. i było spowodowane brakiem efektywności wcześniejszych rozwiązań. Istotnym impulsem zachęcającym do zmian była Wielka Wojna Ojczyźniana, która stanowiła swoisty sprawdzian faktycznego stosunku obywateli wobec władz sowieckich. Przyniosło to wyraźne umocnienie pozycji narodowości rosyjskiej. Element niepewny osadzono w obozach pracy, a w skrajnych przypadkach zdecydowano się na masowe przesiedlenia całych grup etnicznych. Taki los spotkał m.in. Tatarów Krymskich, Czeczenów, Inguszów, Baszkirów, Kałmuków, Turków Meschetyjskich¹⁵.

Rosyjskocentryczny model polityki narodowościowej utrzymywał się do końca istnienia imperium. Bez względu na to, czy poszczególni radzieccy ideolodzy byli zwolennikami odbudowy narodu rosyjskiego w granicach RFSRR, czy ich koncepcja państwa odwoływała się do spuścizny imperialnej, oba modele przyznawały wyjątkową rolę pierwiastkowi rosyjskiemu, będącemu jądrem cywilizacyjnym obu projektów państwowych. Slogan „Po pierwsze Rosja” zdominował radziecką kulturę, literaturę i naukę po Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej i po dziś dzień rzutuje na percepcję obszaru poradzieckiego przez rosyjską inteligencję. Ma to oczywiście przełożenie na dostrzegalną obecnie neomocarstwową politykę Rosji w regionie¹⁶.

Mając to na uwadze, możemy pokusić się o stwierdzenie, że nawet jeżeli sowiecka i rosyjska polityka narodowościowa oficjalnie nie miała charakteru kolonialnego, to w rzeczywistości przybierała takie cechy. W poszczególnych republikach radzieckich rosyjscy urzędnicy, eksperci czy dowódcy wojskowi stanowili klasę uprzywilejowaną. Miejscowe władze musiały tolerować taki stan rzeczy i jednocześnie bezwzględnie implementować wszyst-

---

¹⁴ Niektórzy z ideologów rosyjskiego nacjonalizmu uważali Ukraińców, Białorusinów i Rosjan za przedstawicieli jednej wschodniosłowiańskiej nacji, o wspólnej historii, kulturze, wyznającej prawosławie. Był to wyraźny powrót do koncepcji narodu „ruskiego”, szeroko popularyzowanej w czasach carskich. Szerzej o tym zob. A. Wierzbicki, *Wschodniosłowiański naród cywilizacyjny w koncepcji Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 11(2013), z. 2, s. 35-46; tenże, *Rosja. Etniczność i polityka*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR 2011, s. 61-138.

¹⁵ П. Полян, *Не по своей воле... История и география принудительных миграций в СССР*, Москва: Объединенное гуманитарное издательство 2001, s. 11-249.

¹⁶ R. S z p o r l u k, *Imperium, komunizm i narody*, Kraków: Arcana 2003, s. 113-214.

kie, nawet najbardziej kuriozalne dyrektywy płynące z Moskwy. Wywoływało to rozdrażnienie na peryferiach imperium. Niechęć wobec władzy rosyjskiej z pełną siłą ujawniła się w momencie dekompozycji radzieckiego systemu politycznego po rozpadzie ZSRR. Odnotowano wówczas liczne, wspomniane już napięcia na tle etnicznym i narodowościowym, w jakimś stopniu tłące się po dziś dzień¹⁷. Wyraźnie antyrosyjski kurs części państw poradzieckich, nie tylko jednoznacznie odcinających się od radzieckiej spuścizny, ale starających się także rozliczyć miniony ustrój, jest widocznym dowodem na dezaprobatę dotychczasowej polityki centrum wobec peryferii. Najostrzej Moskwę krytkowały Litwa, Łotwa, Estonia¹⁸ oraz Gruzja¹⁹.

Warto podkreślić, że procesy dezintegracyjne na obszarze poradzieckim mogą być także konsekwencją specyficznej polityki narodowościowej państwa sowieckiego, określanej przez Rogersa Brubakera mianem „zinstytucjonalizowanej wielonarodowości”. Cechą tego systemu była wpierana przez państwo instytucjonalizacja struktury narodowej na poziomie lokalnym, poprzez stworzenie szeregu tytularnych sowieckich republik narodowych oraz okręgów i obwodów autonomicznych, formowanych po części w oparciu o kryterium etnokulturowe. Struktury te obdarzono ograniczoną autonomią w kwestiach kulturowych oraz ugruntowano w nich wyjątkową pozycję lokalnych elit w aparacie władzy. Uzupełnieniem systemu była kategoria prawna osobistej narodowości, odnotowywana w oficjalnych dokumentach państwowych, w tym m.in. w paszportach wewnętrznych (od 1932 r.)²⁰.

Co ciekawe, narodowość nie była permanentnie związana z miejscem zamieszkania. Dziedziczono po rodzicach i tylko w przypadku małżeństw mieszanych istniała możliwość jej wyboru. W efekcie na terenie

---

¹⁷ Szerzej na temat konfliktów zbrojnych na obszarze poradzieckim i ich wpływu na obecną sytuację regionu zob. A. L e g u c k a, *Geopolityczne uwarunkowania i konsekwencje konfliktów zbrojnych na obszarze poradzieckim*, Warszawa: Defini 2013, s. 85-166; 327-356.

¹⁸ W historiografii łotewskiej, litewskiej i estońskiej okres radziecki (lata 1940-1990) przedstawiany był jako czas obcej okupacji. Rzutowało to na politykę tych państw wobec mniejszości rosyjskiej, której masowe występowanie na tym terenie miało być efektem rosyjskiej polityki kolonizacyjnej. Zob. *Latvijas kultūras vēsture [Historia kultury łotewskiej]*, red. A. Vilsons, Rīga: Zvaigzne ABC 2003, s. 349-442; *Дискриминация русских в странах Балтии: причины, формы, возможности преодоления. Сборник статей*, red. Александра Гапоненко, Москва-Рига: Институт Европейских Исследований 2012, М.Е. Commercio, *Russian Minority Politics in Post-Soviet Latvia and Kyrgyzstan: The Transformative power of informal network*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press 2010, s. 94-101.

¹⁹ Zob. A. S z a b a c i u k, *Między konfliktem a pokojem. Polityka etniczna i wyznaniowa Gruzji w latach 1991-2012*, „Wschodnioznawstwo” 2012, s. 61-68.

²⁰ R. B r u b a k e r, *Nacjonalizm inaczej. Struktura narodowa i kwestie narodowe w Nowej Europie*, Kraków: PWN 1998, s. 27-38.

poszczególnych republik tytularnych mógł żyć znaczny odsetek osób innej narodowości – odnosiło się to przede wszystkim do osób klasyfikowanych jako Rosjanie²¹.

Jakkolwiek wielu badaczy podkreślało formalny charakter struktury federalnej państwa radzieckiego oraz iluzoryczność autonomii poszczególnych republik, to w momencie osłabienia władzy centralnej i scedowania przez Moskwę części kompetencji na republiki tytularne puste formy wypełniły się realną treścią. Na skutek niekonsekwentnej polityki narodowościowej ZSRR granice państwowe nie pokrywają się z podziałami narodowymi, co może istotnie rzutować na stabilność polityczną byłych republik radzieckich²², o czym przekonał nas kryzys ukraiński. Nieadekwatne podziały polityczne, narodowo zorientowana polityka nowo powstałych państw, zwarte skupiska mniejszości narodowych oraz ich współzależność relacyjna z zagranicznymi ojczyznami – szczególnie istotna w przypadku mniejszości rosyjskiej – mogą istotnie warunkować skalę, kierunki oraz charakter strumieni migracyjnych na obszarze poradzieckim²³.

Mając na uwadze wszystkie te uwarunkowania, nie możemy jednak bezrefleksyjnie przenosić popularnych na Zachodzie teorii migracji poimperialnych na rosyjski grunt badawczy, gdyż jak słusznie zauważyła Zuzanna Brunarska, istnieje szereg argumentów przeciwko takiemu podejściu. Przede wszystkim Związek Radziecki, w przeciwieństwie do większości zachodnioeuropejskich mocarstw kolonialnych, prowadził swoją ekspansję głównie na tereny bliskie geograficznie²⁴. Inkorporacja sąsiednich ziem była niejednokrotnie procesem długotrwałym, rozciągniętym na całe stulecia. Inne były też, jak wiemy, podstawy ideologiczne imperium sowieckiego. Jednakże kluczowy, z punktu widzenia analizy procesów migracyjnych na obszarze poradzieckim, jest brak możliwości rozstrzygnięcia, jakie czynniki czy uwarunkowania mają decydujący wpływ na wybór kierunku migracji przez

---

²¹ Tamże, s. 37-45.

²² G. Mirsky, *On Ruins of Empire: Ethnicity and Nationalism in the Former Soviet Union*, London: Greenwood Press 1997, s. 3-59.

²³ *Diasporas and Ethnic Migrants: Germany, Israel and Post-Soviet Russia in Comparative Perspective*, ed. R. Munz, R. Ohliger, London: Frank Cass 2003, s. 114-239; H. Pilkington, *Migration, Displacement and Identity in Post-Soviet Russia*, London-New York: Routledge 1998, s. 6-206.

²⁴ W pewnym sensie można powiedzieć, że na obszarze imperialnych wpływów rosyjskich istotne znaczenie miało zjawisko kolonizacji wewnętrznej, polegającej na zaludnianiu przyłączonych do Rosji nowych ziem. Zob. *Peopling the Russian Periphery: Borderland Colonization in Eurasian History*, eds. N. Breyfogle, A. Schrader, W. Sunderland, London-New York: Routledge 2007, s. 3-271.

określoną osobę. Przecież niekoniecznie muszą to być więzi poimperialne. Decydującym kryterium może być przykładowo bliskość geograficzna, ewentualnie różnice w poziomie zarobków, bliskość kulturowa, istniejące sieci migracyjne itp.²⁵ Oczywiście poszczególne czynniki mogą występować osobno lub razem, w różnych konfiguracjach.

Sprawa jest jednak jeszcze bardziej skomplikowana. Analizując bowiem procesy migracyjne na obszarze poradzieckim, czynnik imperialny nie może być traktowany w sposób analogiczny jak w większości dawnych imperiów kolonialnych, czyli jako spuścizna historycznych powiązań polityczno-gospodarczych. Warto bowiem pamiętać, że istotny wpływ na sytuację regionu, w tym także na procesy migracyjne, wywiera obecna neoimperialna polityka Federacji Rosyjskiej. Bezpośrednio odwołuje się ona do dawnych tradycji mocarstwowych – reifikowanych w celu osiągnięcia bieżących celów politycznych – co może mieć dalekosiężne skutki. Czynniki neoimperialne w dłuższej perspektywie przyczyni się zapewne do wzmocnienia historycznych, politycznych, kulturowych i ekonomicznych więzi pomiędzy dawnymi członkami ZSRR, co może odcisnąć się na kierunkach strumieni migracyjnych.

Warto zauważyć, że jednym z głównych narzędzi służących do odbudowy wyjątkowej pozycji Rosji na obszarze poradzieckim są nasilające się naciski ekonomiczne i polityczne, których celem jest pogłębienie wielopłaszczyznowych zależności dawnych peryferii od centrum. Długofalowym celem tych działań jest narzucenie swojej wizji polityki zagranicznej. Państwa godzące się na wyjątkową rolę Rosji uzyskują preferencyjny dostęp do tanich surowców energetycznych i stosunkowo mało wymagającego rynku. W tym także do rynku pracy. Oferta ta skierowana jest głównie do byłych republik radzieckich, szeregowanych pod względem lojalności. Na największe przywileje mogą liczyć obywatele państw Unii Celnej, czyli Białoruś i Kazachstan. Drugi krąg stanowią obywatele pozostałych państw WNP, którym Moskwa oferuje reżim bezwizowy²⁶. Ostatni to państwa nielojalne, przykładowo karane przez dawną metropolię.

Oczywiście fakt masowego napływu taniej siły roboczej do Rosji jest przede wszystkim efektem niedoborów na lokalnym rynku pracy, będących konsekwencją utrzymującej się od lat trudnej sytuacji demograficznej. Ko-

---

²⁵ Brunarska, *Współczesne migracje na obszarze poradzieckim*, s. 46-48.

²⁶ Władimir Putin jednoznacznie stwierdził, że wprowadzenie reżimu wizowego dla państw członkowskich WNP może „odpychać” je od Rosji. A celem Kremla powinno być przyciąganie i integrowanie państw wchodzących niegdyś w skład ZSRR. Z tego powodu, zdaniem Putina, Rosjanie muszą stosować inne środki regulowania strumieni migracyjnych. РИА, 8 октября 2013 г.

nieczność posiłkowania się emigrantami jest problemem, z jakim rosyjscy przedsiębiorcy muszą mierzyć się od lat. Nic nie zapowiada, aby sytuacja ta zmieniła się w najbliższej przyszłości. Państwowy system regulowania strumieni migracyjnych ma jednak wiele mankamentów. Kwoty migracyjne ustanawiane ogólnie, w celu regulowania napływu imigrantów do Federacji Rosyjskiej i rozłożenia migracji proporcjonalnie, nie zawsze odpowiadają potrzebom rynku pracy. Patent na pracę należy wykupić i jest on ważny tylko jeden rok, dlatego wielu imigrantów decyduje się na przejście do szarej strefy w wielkich aglomeracjach miejskich europejskiej części Federacji Rosyjskiej – głównie w Moskwie i Petersburgu. Powszechna korupcja ułatwia omijanie nieprzystających do rzeczywistości przepisów²⁷.

Do szarej strefy przenikają głównie gasterbeiterzy z państw WNP. Wynika to z kilku przyczyn. Przede wszystkim nie muszą oni aplikować o wizę, co znacznie utrudnia wykrycie nielegalnego zatrudnienia przez urzędników federalnych. Dodatkowo, spora część emigrantów posługuje się językiem rosyjskim, a niektórzy urodzili się jeszcze w czasach ZSRR, co może ułatwić im integrację ze społeczeństwem przyjmującym. Niekiedy w Federacji Rosyjskiej żyją ich krewni lub znajomi, którzy są w stanie pomóc w znalezieniu pracy czy mieszkania. Takie sieci migracyjne, funkcjonujące niekiedy jeszcze przed rozpadem Związku Radzieckiego, również mogą mieć istotny wpływ na decyzję o kierunku migracji.

Warto też zauważyć, że wybór kierunku emigracji warunkowany jest również statusem majątkowym potencjalnych migrantów zarobkowych. Większość osób poszukujących pracy w Federacji Rosyjskiej stanowią ludzie źle wykształceni i nisko wykwalifikowani²⁸, którzy decydują się na emigrację głównie w nadziei na poprawę swojej trudnej sytuacji materialnej. Ich pole wyboru ograniczają skromne środki finansowe. Przywołując popularną w badaniach nad procesami migracyjnymi teorię kombinowaną wyznaczników „push-pull” i teorię kosztów użyteczności²⁹, możemy stwierdzić, że ich wybór jest jak najbardziej racjonalny. Uwzględnia bowiem potencjalne koszty i korzyści płynące z wyjazdu. Bierze pod uwagę odległość geograficzną,

---

²⁷ М. Григорьев, А. Осинников, *Незаконные мигранты в Москве*, Москва: Европа 2009, s. 95-99.

²⁸ Według danych Rosstatu prawie 2/3 migrantów zarobkowych pracujących legalnie w Rosji posiada wykształcenie podstawowe lub średnie. Zob. *Migration in Russian Federation. A country profile*, ed. S. Siar, International Organization for Migration, October 2008, Geneva 2008, s. 32.

²⁹ J. Balicki, P. Stalker, *Polityka imigracyjna i azylowa. Wyzwania i dylematy*, Warszawa: Wydawnictwo UKSW 2006, s. 35-39.

bliskość kulturową oraz uwarunkowania społeczno-polityczne. Nie jest tajemnicą, że dla większości osób decydujących się na podjęcie pracy w Federacji Rosyjskiej wyjazd do Europy Zachodniej lub Stanów Zjednoczonych rodziłyby szereg problemów wręcz niemożliwych do przezwyciężenia.

Podsumowując, może stwierdzić, że analizując procesy migracyjne na obszarze poradzieckim, należy zachować dużą ostrożność przy ocenie wpływu poszczególnych czynników na decyzję o emigracji. Czynniki poimperialny czy neoimperialny może kształtować strumienie migracyjne, ale równie duży wpływ na kierunek migracji zarobkowych mogą mieć odległość geograficzna, bliskość kulturowa, różnice w zarobkach, poziomie życia itd.

2. SKALA I GŁÓWNE KIERUNKI IMIGRACJI DO FEDERACJI ROSYJSKIEJ

Jak już wspominaliśmy, do Federacji Rosyjskiej emigrują głównie osoby wywodzące się z byłych republik radzieckich. Zgodnie z danymi Federalnej Służby Migracyjnej z 2006 r. w Rosji pracowało legalnie ok. 1 mln imigrantów. Ponad połowa z nich to obywatele WNP. Największą grupę tworzą robotnicy z Ukrainy (170 tys.), Uzbekistanu (105 tys.), Tadżykistanu (99 tys.), Mołdawii (51 tys.) i Armenii (40 tys.)³⁰. Za pracą migrują także Chińczycy (210 tys.), Turcy (101 tys.), Wietnamczycy (70 tys.) i Koreańscy z Korei Północnej (28 tys.)³¹. Co ciekawe, dane te istotnie różnią się od statystyk publikowanych przez Rosstat³².

Podkreśliłmy jednak, że wyliczenia FSM nie uwzględniają imigrantów nielegalnych, których według różnych szacunków może pracować w Rosji

---

³⁰ Wyżej przytoczone statystyki nie uwzględniły osób z Białorusi i Kazachstanu, ponieważ obywatele tych państw nie muszą ubiegać się o pozwolenia na pracę w ramach limitów ustanowionych dla imigrantów zarobkowych z państw WNP.

³¹ *Migration in Russian*, s. 26.

³² Według Rosstatu z Ukrainy do Rosji w 2005 r. trafiło 30 760 imigrantów, a w 2012 r. 49 411, z Uzbekistanu w 2005 r. przyjechało ich 30 436, a w 2012 r. 87 902, z Tadżykistanu w 2005 r. wyjechało do Rosji 4 717, a w 2012 r. 41 674. Imigranci z Mołdawii w 2005 r. stanowili liczbę 6 569, a w 2012 r. 23 594, z Armenii w 2005 r. wyjechało 7 581 osób, a w 2012 r. 36 978. Jeszcze większe różnice dostrzeżemy, analizując dane na temat wielkości imigracji spoza WNP. Przykładowo liczba imigrantów z Chińskiej Republiki Ludowej w 2005 r. wyniosła 432, a w 2012 r. 8 547. Z Korei Północnej emigrowało do Rosji w 2005 r. 5 osób, a w 2012 r. 4 168. Z Turcji do Rosji w 2005 r. wyjechało 86 emigrantów zarobkowych, a w 2012 r. 2 252. Z Wietnamu w 2005 r. przyjechało 114 imigrantów, a w 2012 r. 3 653. Zob. *Российский статистический ежегодник 2013. Статистический сборник*, предс. ред. колл. А.Е. Суринов, Москва: Росстат 2013, s. 104.

od 1,5 do 15 mln³³. Są to głównie obywatele państw WNP, nadużywający reżimu bezwizowego. Najczęściej zatrudniani są jako pracownicy sezonowi, bez wymaganego meldunku i pozwolenia na pracę. Według szacunków Wasilija Mukomela w 2004 r. zaledwie do 7-10% emigrantów zarobkowych z państw WNP pracowało w Rosji legalnie³⁴. Nic nie wskazuje na to, aby proporcje te obecnie uległy zmianie.

Osoby pracujące nielegalnie zasilają szarą strefę, występującą na szeroka skalę w większości republik posowieckich³⁵. Na podstawie wyliczeń rosyjskiego ministra pracy Maksyma Topilina w 2013 r. w Federacji Rosyjskiej pracowało w niej do 20% osób w wieku produkcyjnym³⁶. Skala tego zjawiska może być jednak znacznie większa ze względu na powszechną korupcję i niską skuteczność ścigania tego typu przestępstw przez rosyjskie sądy³⁷.

Ta specyfika rosyjskiego rynku pracy zmusza badaczy próbujących określić dokładną liczbę imigrantów zarobkowych do szukania innych sposobów ustalenia faktycznej wielkości strumieni migracyjnych, m.in. poprzez analizę ruchu granicznego. Zgodnie z nową metodą zaproponowaną przez Olgę Czudinowskich, stosunkowo wiarygodne dane, przybliżające nam skalę imigracji do Federacji Rosyjskiej, osiągniemy bilansując liczby prawdopodobnych emigrantów i imigrantów w danym roku. Takimi statystykami dysponuje rosyjska Federalna Służba Migracyjna. Posługując się taką metodą, rosyjska uczona ustaliła, że w roku 2011 do Federacji przyjechało ok. 356 tys. emigrantów zarobkowych, wyjechało 36 tys., czyli w sumie zostało ok. 320 tys.³⁸ Dodajmy, że według Rosstatu w 2011 r. do Federacji Rosyjskiej trafiło 356 535 imigrantów, a wyjechało 37 774³⁹, czyli dane te są zbieżne.

Wyliczenia zarówno Rosstatu, jak i Ołgi Czudinowskich są trudne do zve-

---

³³ В. Мукомель, *Миграционная политика России: Постсоветские контексты*, Москва: ИС РАН 2005, s. 194-198.

³⁴ Tamże.

³⁵ Szerzej o tym problemie zob. I. Klimakin, L. Timofiew, *Szara strefa w Rosji*, Warszawa: Cyklady 2003, s. 13-105.

³⁶ ИТАР-ТАСС 15.08.2013.

³⁷ Ściganie korupcji jest w Rosji bardzo nieefektywne. Według różnych szacunków zaledwie od 20 do 40% dochodzeń wszczętych w tego typu sprawach trafia do sądu, gdzie zaledwie 20% rozpraw kończy się wyrokiem skazującym. Zob. L. Cosals, A. Dubowa, *Commercialization of Police and Shadow Economy: The Russian Case*, „Economic Sociology: The European Electronic Newsletter” 3(2012), issue 2, s. 22.

³⁸ О. Чудиновских, *Актуальные аспекты применения статистических данных в изучении миграции*, w: *Миграция в России 2000-2012*, ed. И. Иванов, т.1, ч. 3, Москва: РСМД 2013, s. 351-359.

³⁹ *Российский статистический ежегодник 2013. Статистический сборник*, пред. ред. колл. А.Е. Суринов, Москва: Росстат 2013, s. 104-105.

ryfikowania, podobnie jak niełatwo jest odróżnić turystę od krótkoterminowego migranta zarobkowego. Zauważmy jednak, że szacunki oparte na nowej metodologii podają nieco mniejszą liczbę imigrantów w Federacji Rosyjskiej niż dane Organizacji Narodów Zjednoczonych, opierające się na analizie transferów pieniężnych⁴⁰. Na obecnym etapie badań nie sposób jednoznacznie stwierdzić, czyże ustalenia bardziej odpowiadają rzeczywistości.

Przy analizie statystyk migracyjnych musimy wziąć pod uwagę jeszcze jeden problem – remigrację ludności rosyjskiej z byłych republik radzieckich, stanowiącą o specyfice procesów migracyjnych w tej części Europy. Obecnie wielu Rosjan szuka lepiej opłacanej pracy w rosyjskich firmach działających w byłych republikach radzieckich. Część z nich po jakimś czasie wraca lub wyjeżdża do innego państwa regionu. W efekcie większości państw, z których imigranci zarobkowi trafiają do Federacji Rosyjskiej, stanowią również kierunek docelowy imigracji obywateli Federacji Rosyjskiej⁴¹. Dodatkowo należy pamiętać, że imigranci zarobkowi w Federacji Rosyjskiej stanowią grupę coraz bardziej mobilną, dzięki nowym technologiom utrzymującą stały kontakt z rodziną w ojczyźnie i często zmieniającą miejsce zamieszkania. Sprzyja to tworzeniu rozbudowanej sieci transnarodowych powiązań i utrudnia precyzyjne badania statystyczne⁴².

Procesy migracyjne, bez względu na to gdzie zachodzą, potraktować możemy jako problem lub szansę na pozytywne zmiany w państwie. W warunkach rosyjskich stanowią one problem głównie natury politycznej. Masowa migracja taniej siły roboczej do Federacji Rosyjskiej jest częstym tematem debat publicznych, szczególnie chętnie podnoszonym przez ugrupowania nacjonalistyczne lub skrajnie populistyczne. Władze oficjalnie dystansują się wobec antyimigracyjnej retoryki, zdając sobie sprawę z ogromnego znaczenia stałego dopływu taniej siły roboczej dla rosyjskiej gospodarki, cierpiącej na niedobór pracowników z powodu niżu demograficznego, utrzymującego się od

---

⁴⁰ Zgodnie z danymi ONZ w latach 2005-2010 liczba imigrantów w Rosji rosła średnio o 0,3% ogólnej populacji rocznie, czyli ok. 420 tys. osób. W sumie w 2010 r. ogólna liczba imigrantów w tym państwie szacowana była na ponad 12 mln., przez co Federacja Rosyjska stała się drugim największym krajem migracyjnym świata po Stanach Zjednoczonych. Zob. *International Migration Report 2009: A Global Assessment*, United Nations, New York 2011, s. 2, 263.

⁴¹ World Bank, *Migration and Remittances Factbook 2011*, [second edition], Washington DC 2011, s. 211.

⁴² Szerzej o problemach związanych z badaniami skali procesów migracyjnych w Federacji Rosyjskiej zob. О. Чудиновских, *Статистика международной трудовой миграции в России на переломном этапе: что дальше?*, w: *Трудовая миграция: тенденции, политика, статистика*. Материалы чтений памяти Е.В. Тюргановой, 12 июля 2012 года: Сборник материалов, ред. О.С. Чудиновских, Е.В. Донец, Москва: МАКС Пресс 2012, s. 151-159.

rozpadu Związku Radzieckiego⁴³. Największe załamanie odnotowano w latach dziewięćdziesiątych. Zgodnie z danymi Rosstatu w latach 1989-2002 populacja Rosji zmniejszyła się o 7,5 mln osób. W tym samym czasie do Rosji trafiło 5,6 mln ludzi, czyli ogólnokrajowy bilans ludnościowy zamknął się wynikiem – 1,8 mln⁴⁴.

Stale malejąca liczba obywateli Federacji Rosyjskiej budzi poważne obawy nie tylko polityków, ale także zwykłych Rosjan. Na przestrzeni dwóch ostatnich dekad ustawicznie zmniejszała się liczba osób aktywnych zawodowo. Jeżeli ta tendencja utrzyma się, to w 2050 r. na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadnie 94 emerytów. Obecnie w Rosji średnio na jednego emeryta przypadają dwie osoby pracujące⁴⁵.

Warto zauważyć, że w ostatnich latach tempo depopulacji znacznie wyhamowało i w 2012 r. po raz pierwszy od rozpadu ZSRR odnotowano w Rosji zerowy przyrost naturalny⁴⁶. Nie zmienia to jednak faktu, iż w dalszym ciągu utrzymują się ogromne różnice pomiędzy poszczególnymi regionami. Przykładowo, kiedy w muzułmańskich republikach Kaukazu Północnego widoczny jest niezwykle dynamiczny przyrost naturalny, Daleka Północ i Daleki Wschód mierzą się z problemem gwałtownego zmniejszenia się liczby urodzeń i migracją wewnętrzną, głównie w kierunku europejskiej części Federacji Rosyjskiej⁴⁷.

Ten niekorzystny, z punktu widzenia władz centralnych, stan rzeczy można zmienić poprzez racjonalnie prowadzoną politykę imigracyjną, zachęcającą obcokrajowców do osiedlania się w regionach najbardziej dotkniętych depopulacją. Takie próby podejmowane są w Rosji od 2010 r., kiedy po raz pierwszy określono ogólnie, dla poszczególnych regionów, limity wydawanych zaproszeń do pracy w Federacji Rosyjskiej. Na 2014 r. przewidziano zaproszenie 357 894 obcokrajowców. Z czego bezpośrednio do Moskwy i Petersburga zaprosić można odpowiednio 10 677 i 27 636 osób.

⁴³ Grubaker, *Ethnicity*, s. 152-153.

⁴⁴ В. Никонов, *Политическая демография*, „Стратегия России” 33(2006), № 9, s. 52.

⁴⁵ Тамże, s. 49-52.

⁴⁶ *Российский статистический ежегодник 2013. Статистический сборник*, предс. ред. колл. А.Е. Суринов, Москва: Росстат 2013, s. 77.

⁴⁷ W Republice Czeczenii w 2008 r. odnotowano ponad 24% przyrost naturalny, w obwodzie Magadańskim odnotowano znaczny niż (-17,4%). Zob. Е. Щербак ова, *В 2008 году убыль населения России была наименьшей за весь период сокращения с 1993 года – 121,4 тысячи человек*, „Демоскоп Weekly” 2009, № 367-368.

Największe limity przewidziano dla Dalekowschodniego Okręgu Federalnego – 57 948 zaproszeń⁴⁸.

Kolejną próbą modelowania strumieni migracyjnych i wewnętrznego rynku pracy, w ten sposób, aby zniechęcić do przyjazdu do Rosji tanią siłą roboczą, stanowi system racjonowania pozwoleń na pracę dla obcokrajowców, wprowadzony w 2010 r. W roku 2014 władze rosyjskie planują wydać 1 631 586 pozwoleń, z czego większość przeznaczona jest dla wysokiej klasy specjalistów i wykwalifikowanych pracowników. Nisko wykwalifikowani robotnicy mogą liczyć na zaledwie 275 442 pozwolenia⁴⁹.

Stały dopływ taniej siły roboczej jest konieczny do zwiększenia dynamiki rozwoju rosyjskiej gospodarki. Problem chronicznego niedoboru pracowników dotyczy głównie handlu, budownictwa, przedsiębiorstw komunalnych, ale także rolnictwa czy przemysłu wydobywczego. Władze rosyjskie kładą jednak większy nacisk na promowanie migracji specjalistów, których tak wielu opuściło Rosję po 1991 r., chcąc w ten sposób podnieść poziom innowacyjności i konkurencyjności rosyjskiej gospodarki. Efektywność tej polityki w znacznej mierze zależy będzie od skuteczności walki z nielegalną imigracją. A w chwili obecnej jest ona niewielka. Powszechna korupcja ułatwia przenikanie milionów imigrantów do szarej strefy i podejmowanie pracy w najbardziej atrakcyjnych regionach Federacji Rosyjskiej. Dowodem małej operatywności rosyjskich organów ścigania jest liczba nielegalnych imigrantów wydalonych z Rosji. W 2011 r. administracyjnie wydano 28 tys. osób, a 656 deportowano. W 2012 r. proporcje te wynosiły 18 tys. do 515⁵⁰.

Rzeczywistą strukturę i kierunki strumieni migracyjnych w Federacji Rosyjskiej może przybliżyć nam geografia wystawiania patentów na pracę, będących specyficznym rodzajem pozwoleń na pracę, sprzedawanych poza standardową pulą. Patenty mogą wykupić tylko osoby podejmujące pracę w charakterze pomocy domowej czy w gospodarstwach rolnych, nie uprawniają one jednak do zatrudnienia się w rosyjskich firmach. W 2011 r. wystawiono ich 810 028. W przeciwieństwie do standardowych pozwoleń, nie były one obciążone limitami dla poszczególnych okręgów federalnych, co w pewnym sensie może przybliżyć nam preferowane miejsca docelowe imigrantów zarobkowych w Federacji Rosyjskiej. Najwięcej patentów wyku-

---

⁴⁸ Приказ Министерства труда и социальной защиты Российской Федерации от 16 декабря 2013 г. N 740н, „Российская Газета”, 30.12.2013.

⁴⁹ Постановление Правительства Российской Федерации от 31 октября 2013 г. N 977, „Российская Газета”, 05.11.2013.

⁵⁰ Е. Егорова, *Незаконная миграция в России*, Российский Совет по Международным Делам, www.russiancouncil.ru (9.05.2014).

piono w Centralnych Okręgu Federalnym (44% ogólnej liczby, z tego prawie połowa przez osoby pracujące w regionie moskiewskim), 15% w Syberyjskim Okręgu Federalnym, 12% w Nadwołżańskim Okręgu Federalnym. Co ciekawe, w okręgu dalekowschodnim wydano zaledwie 5% patentów⁵¹.

3. SKUTKI MASOWEJ IMIGRACJI DO FEDERACJI ROSYJSKIEJ

Największą popularnością wśród imigrantów cieszy się Centralny Okręg Federalny, a w szczególności obwód moskiewski. Tam też, jak możemy się domyślać, występują największe skupiska nielegalnych imigrantów. Ich liczbę w samej Moskwie szacuje się nawet na kilka milionów⁵². W opinii wielu Rosjan, stanowią oni nieuczciwą konkurencję dla osób zatrudnionych legalnie. Odbierają im pracę i skazują na biedę. Te i inne oskarżenia kierowane pod adresem obcokrajowców⁵³ sprzyjają wzrostowi nastrojów antyimigracyjnych. Szczególnie niepokojące jest szybko rosnące grono radykalnie nastawionej młodzieży. W wielu miastach urządzane są „kaukaskie pogromy”, tj. napady zorganizowanych band na imigrantów handlujących na rosyjskich bazarach. Często zdarzają się też przestępstwa na tle etnicznym, rasowym czy religijnym⁵⁴.

---

⁵¹ Zgodnie z rosyjskim prawem (ФЗ РФ от 25 июля 2002 г., № 115-ФЗ) **deportacji** podlegają osoby, które przekroczyły termin pobytu przewidziany prawem migracyjnym lub zostały pozbawione prawa pobytu. Decyzję o deportacji, tj. przymusowym opuszczeniu Federacji Rosyjskiej, podejmują regionalne i centralne organy Federalnej Służby Migracyjnej. Dana osoba zobowiązana jest wówczas do opuszczenia terytorium Rosji w określonym czasie. **Wydalenie administracyjne** jest również formą deportacji, przy czym stosuje się ją wyłącznie wobec obcokrajowców, którzy popełnili na terenie Federacji Rosyjskiej przestępstwo. Decyzję o każdorazowym wydaleniu administracyjnym może wydać tylko sąd. Zob. *Справка об опыте работы Федеральной миграционной службы (Российская Федерация) по оформлению и выдаче иностранным гражданам патентов*, Евразийское экономическое сообщество, www.evrazes.com (9.05.2014).

⁵² М. Григорьев, А. Осинников, *Нелегальные мигранты в Москве*, s. 55-127.

⁵³ Jednym z najczęściej spotykanych jest oskarżenie, że migranci częściej niż rdzenni Rosjanie łamią prawo. Oskarżenia te nie są zgodnie z prawdą i często oparte są o zmanipulowane dane statystyczne. Zgodnie z informacjami uzyskiwanymi z rosyjskiego wymiaru sprawiedliwości, w latach 2009-2010 przed rosyjskimi sądami zaledwie 3,8% spraw dotyczyło migrantów zarobkowych. W tym czasie szacowało się, że przybysze z zagranicy to 6-7% rosyjskiego rynku pracy. Warto jeszcze w tym miejscu dodać, że sądy orzekały nie tylko w sprawach o pospolite przestępstwa, gros wyroków dotyczyło nielegalnego podejmowania zatrudniania w Federacji Rosyjskiej. Zob. А. Дмитриева, *Мигранты и преступность*, „Ведомости”, 18.07.2013.

⁵⁴ Г. Кожевникова, А. Верховский, *Призрак Манежной площади: радикальный национализм в России и противодействие ему в 2010 году*, w: *Ксенофобия, свобода совести и антиэкстремизм в России в 2010 г.*, Москва: Тип. Россельхозакад. 2011, s. 24-29.

Zgodnie z badaniami Centrum Jurija Lewady z 2011 r. 19% respondentów uważa, że najwyższy czas wprowadzić w życie ideę „Rosja dla Ruskich”, a dodatkowe 40% także popierało to hasło, lecz w ich opinii wprowadzane być ono powinno w granicach rozsądku. Tylko 23% respondentów stanowczo odrzucało takie pomysły. Bardziej niepokojące są dane mówiące, iż prawie połowa ankietowanych domagała się deportacji z Federacji Rosyjskiej wszystkich nielegalnych imigrantów⁵⁵. Według innych badań prawie 40% pytanym uważało, że Federacji Rosyjskiej imigranci nie są w ogóle potrzebni⁵⁶.

Nastroje antyimigracyjne mobilizują władze rosyjskie do podjęcia energicznych działań zmierzających do ograniczenia negatywnych skutków napływu cudzoziemców do Federacji Rosyjskiej oraz do przeciwdziałania depopulacji tzw. ludności rdzennej. Co warto podkreślić, o czym już wspominaliśmy, Moskwa niezwykle mocno łączy ze sobą te dwie kwestie, zdając sobie w pełni sprawę z niebezpieczeństwa płynącego z dalszego utrzymywania się ujemnego bilansu demograficznego. Co może nas skłaniać do refleksji, że rosyjscy decydenci mogą, przynajmniej w pewnym stopniu, podzielać uwagi, które ostatnio zostały wprost wyartykułowane w pracy amerykańskiego analityka Ilana Bermana pt. *Implosion. The End of Russia and What it Means for America*⁵⁷.

Niebezpieczeństwo spadku urodzeń nie zostanie jednak odsunięte bez radykalnych zmian w sferze socjalnej. Celem władz rosyjskich powinno być przede wszystkim zmniejszenie ogromnych dysproporcji w dochodach obywateli rosyjskich, walka z bezrobociem poprzez stymulowanie rodzimej gospodarki i wzrost mobilności społeczeństwa. Istotna jest także dbałość Ro-

⁵⁵ Raport Centrum Lewady z grudnia 2012 r.

⁵⁶ В. М у к о м е л ь, *Политика интеграции мигрантов в России вызовы, потенциал, риски*, Москва: Спецкнига 2013, s. 12.

⁵⁷ Amerykański politolog Ilan Berman twierdzi, że kryzys demograficzny, połączony z masową migracją, w perspektywie kilkudziesięciu lat przyczynią się początkowo do osłabienia znaczenia Rosji na arenie międzynarodowej – poprzez zmniejszenie jej potencjału rozwojowego – a następnie doprowadzą do rozpadu Federacji Rosyjskiej. W opinii tego autora władze rosyjskie są mało efektywne i niewiele robią, by zapobiec pogłębiającemu się kryzysowi demograficznemu, który może mieć kluczowe znaczenie dla przyszłości państwa. Spadek urodzeń „słowiańskich” obywateli Federacji i dynamizm rozwoju populacji muzułmańskiej, mogą w przyszłości doprowadzić do destabilizacji państwa. Scenariusz ten jest tym bardziej prawdopodobny, że wśród rosyjskich muzułmanów stale rosną wpływy ugrupowań fundamentalistycznych, co jest wynikiem marginalizowania politycznego znaczenia ludności muzułmańskiej w Rosji, a w konsekwencji – większej podatności rosyjskich muzułmanów na wpływy zagranicznych radykałów. Równie duże niepokoję mogą budzić relacje chińsko-rosyjskie, a w szczególności depopulacja rosyjskiego Dalekiego Wschodu i problem ustawicznie rosnącej w tym regionie liczby imigrantów z Chin. Zob. I. B e r m a n, *Implosion: The End of Russia and What It Means for America*, Washington: Regnery Publishing Inc. 2013, s. 27-92.

sjan o zdrowie, popularyzowana poprzez edukację i promocję sportu. Niezbędne jest także podjęcie działań zmierzających do poprawy stanu służby zdrowia, zintensyfikowania walki z uzależnieniami: przede wszystkim z alkoholizmem i narkomanią. Dodatkowo, konieczne jest zwiększenie nakładów na pomoc społeczną oraz lepszą dystrybucję towarów w regiony, gdzie występują szczególnie trudne warunki życia, m.in. na Daleką Północ, Daleki Wschód. Przede wszystkim jednak należy zadbać o stworzenie bodźców promujących macierzyństwo i wzmacniających autorytet rodziny⁵⁸.

Póki co administracja rosyjska niewiele robi, by poprawić efektywność rosyjskiej polityki społecznej. Niewystarczające są również działania zmierzające do pogłębienia integracji i adaptacji imigrantów – sprawy kluczowej z punktu widzenia rosyjskiej polityki migracyjnej, przede wszystkim z powodu skali napływu imigrantów do Federacji Rosyjskiej⁵⁹. Rozwój efektywnych programów integracji społecznej imigrantów może zapobiec realizacji czarnego scenariusza zarysowanego przez Ilana Bermana.

Kolejnym kluczowym problemem poruszonym niejednokrotnie przez rosyjskich analityków jest wpływ masowej migracji na bezpieczeństwo wewnętrzne Federacji Rosyjskiej. Jak wiemy, niekontrolowany napływ imigrantów może sprzyjać nasilaniu się konfliktów etnicznych. Niekiedy mogą być one przenoszone z państwa pochodzenia i wybuchać na nowo na emigracji. W Federacji Rosyjskiej tego typu zjawisko występuje niezwykle rzadko, częściej spotykamy przejawy ksenofobii, w skrajnych przypadkach przybierających formę *hate crimes*, czyli przestępstw popełnianych z nienawiści rasowej czy ideologicznej, mogących świadczyć o rosnącej atomizacji społeczeństwa rosyjskiego⁶⁰.

W latach dziewięćdziesiątych poważnym problemem była aktywność etnicznej przestępczości zorganizowanej, głównie mafii kaukaskiej. Jednak jej

---

⁵⁸ В. Самойлов, *Миграциология. Конституционно-правовые основы*, Москва: Юнити-Дана 2013, s. 368-372. Szerzej na temat rosyjskiej polityki społecznej, A. Wierzbicki, *Rosja wobec wyzwań społecznych, patologii, epidemii i wykluczeń*, w: *Rosja w procesach globalizacji*, red. S. Bieleń, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR 2013, s. 267-294.

⁵⁹ В. Мукомель, *Вводная статья. Адаптация и интеграция мигрантов в России*, w: *Миграция в России 2000-2012*, ред. И. Иванов, т.1, ч. 2, Москва: РСМД 2013, s. 693-700.

⁶⁰ Według danych analitycznego centrum Sowa w 2011 r. odnotowano 112 przypadków przestępstw, których ofiarami padli migranci zewnątrzni i wewnętrzni (głównie z Kaukazu Północnego). W 2012 r. było 115 takich przestępstw, a w 2013 – 136. Warto jednak podkreślić, że statystyka ta może być niekompletna, gdyż ofiary tego typu przestępstw rzadko kontaktują się z rosyjską policją. Zob. N. Yudina, V. Alperovich, *The Ultra-Right Shrugged Xenophobia and Radical Nationalism in Russia, and Efforts to Counteract Them in 2013*, www.sova-cenr.ru (10.05.2014).

znaczenie obecnie zmniejszyło się i o wiele groźniejsza wydaje się być działalność islamskich fundamentalistów zarówno z Kaukazu Północnego, jak i z Azji Centralnej. Zdecydowana akcja antyterrorystyczna prowadzona przez Władimira Putina od momentu objęcia funkcji prezydenta w 1999 r. przyniosła znaczne zmniejszenie ilości ataków terrorystycznych w europejskiej części Federacji Rosyjskiej. Duży wpływ na sukces tych działań miała specyficzna polityka Kremla wobec Kaukazu Północnego i Azji Centralnej, której fundamentem jest wsparcie miejscowych elit klanowych i instrumentalne wykorzystywanie islamu tradycyjnego w walce z islamskim fundamentalizmem⁶¹.

PODSUMOWANIE

Brak odpowiedniego poziomu kontroli procesów migracyjnych jest jedną z głównych bolączek wielu współczesnych państw, dlatego od kilku dziesięcioleci obserwujemy intensyfikację wysiłków zmierzających do wypracowania form instytucjonalnych i regulacji prawnych, mogących pomóc wykorzystać pozytywne strony masowego przepływu migrantów. Rola polityki migracyjnej jako polityki publicznej i zagranicznej państwa ustawicznie rośnie, proporcjonalnie do wzrostu dynamiki i wielkości strumieni migracyjnych. W międzynarodowym systemie sieci migracyjnych Federacja Rosyjska zajmuje jedno z kluczowych miejsc ze względu na skalę i dynamikę procesów migracyjnych na obszarze poradzieckim. Zauważmy, że zgodnie z przytaczanymi już wyliczeniami ONZ, Rosja jest drugim najpopularniejszym kierunkiem imigracyjnym w skali globalnej.

Specyficzne położenie geograficzne i dziedzictwo poimperialne zachęciło władze Federacji Rosyjskiej do precyzyjnego określenia założeń i celów rosyjskiej polityki migracyjnej, zarówno w jej wymiarze wewnętrznym, jak i zagranicznym. Efektem kilkuletniej pracy była nowa koncepcja rosyjskiej polityki migracyjnej nakreślona do roku 2025⁶². Kładzie ona nacisk na odpowiednie zarządzanie procesami migracyjnymi w celu zmniejszenia napływu taniej siły roboczej i wypracowania bodźców stymulujących imigrację specjalistów i robotników wysoko kwalifikowanych, niezbędny do zwiększenia

---

⁶¹ Wierzbicki, *Rosja. Etniczność*, s. 174-187; tenże, *Etnopolityka w Azji Centralnej. Między wspólnotą etniczną a obywatelską*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR 2008, s. 329-365.

⁶² Президент утвердил Концепцию государственной миграционной политики Российской Федерации на период до 2025 года. 13 июня 2012 г., www.kremlin.ru (10.05.2014).

innowacyjności i konkurencyjności gospodarki rosyjskiej. Założenia te są zbieżne z większością współczesnych europejskich polityk imigracyjnych, nie są jednak w pełni adekwatne do specyficznej sytuacji rosyjskiego rynku pracy, cierpiącego na niedobory taniej siły roboczej, będącej obok tanich surowców energetycznych gwarantem wysokiej konkurencyjności rosyjskiej gospodarki. Największym jednak problemem, któremu poświęca się zbyt mało miejsca, jest kwestia masowego przenikania nielegalnych imigrantów do szarej strefy, co utrwała patologiczne rozwiązania gospodarcze i promuje nieuczciwą konkurencję. Oddziałuje demoralizująco na przedsiębiorców i zachęca do obchodzenia przepisów i niepłacenia podatków. Rozrost szarej strefy niesie ze sobą także szereg niebezpiecznych konsekwencji społecznych. Kilkumilionowa grupa nielegalnych imigrantów, pozbawionych nadzoru i opieki państwa, ubezpieczenia zdrowotnego czy świadczeń socjalnych – unikająca kontaktu z potencjalnie niebezpiecznym społeczeństwem przyjmującym – stanowi poważne wyzwanie dla administracji rosyjskiej. Władze rosyjskie muszą podjąć zintensyfikowane działania w celu regulacji problemu nielegalnej migracji, poprzez podjęcie działań integracyjnych i adaptacyjnych. W innym przypadku kilkumilionowa grupa niezintegrowanych, funkcjonujących w podziemiu imigrantów może stanowić poważne zagrożenie dla stabilności społecznej państwa, a w przyszłości może generować wzrost napięć międzyetnicznych i międzywyznaniowych.

Nieskuteczność rosyjskiej polityki imigracyjnej, jej niekonsekwencja nie stanowią jedynie efektu małego doświadczenia władz rosyjskich w obszarze zarządzania masowymi strumieniami migracyjnymi. Niejednokrotnie kunktatorstwo administracji jest nie tyle przejawem jej nieskuteczności, co raczej przemyślanej taktyki. Podejmując decyzje polityczne, administracja musi liczyć się z nastrojami społeczeństwa rosyjskiego, coraz bardziej ksenofobicznego i antyimigranckiego, ale także z potrzebami własnej gospodarki i interesami państw wchodzących w orbitę wpływów Kremla. Moskwa więc pokazowo zwalcza najbardziej jaskrawe przejawy nielegalnej migracji, jednocześnie tolerując masowe naruszenia prawa migracyjnego. Zaostrzenie kursu mogłoby nie tylko negatywnie odbić się na rosyjskiej ekonomii, ale również przynieść niebezpieczne reperkusje międzynarodowe. Warto bowiem pamiętać, że transfery pieniężne przesyłane przez gagarbeiterów do rodzin stanowią niejednokrotnie jedyne źródło utrzymania dla dziesiątek tysięcy osób, będąc także istotnym składnikiem PKB niektórych państw Azji Centralnej i Kaukazu Południowego. Przykładowo: szacuje się, że transfery

pieniężne z Federacji Rosyjskiej do Tadżykistanu stanowią ponad 20% PKB tego państwa. W przypadku Kirgistanu jest to ponad 13%, a Armenii 8%⁶³.

Tak więc imigracja, nawet ta nielegalna, jest jednym z istotnych czynników sprzyjających procesom integracyjnym na obszarze poradzieckim. Uprzywilejowany dostęp do rosyjskiego rynku pracy może, w założeniu, przyczynić się do poprawy stosunków politycznych Federacji Rosyjskiej i państw WNP. Obecnie jednak kryzys ukraiński utrudnia dyskutowanie tych zależności. Załamanie się kursu rubla oraz wisząca groźba zaostreżenia sankcji międzynarodowych zniechęca inwestorów zagranicznych do lokowania kapitału na rynku rosyjskim. Agresywne poczynania Federacji Rosyjskiej na Ukrainie ostudziły zapał Białorusi i Kazachstanu do pogłębienia integracji z Moskwą. Nawet jeżeli utworzona zostanie Eurazjatycka Unia Gospodarcza, najprawdopodobniej nie będzie ona nigdy realną konkurencją dla Unii Europejskiej czy państw Azji Wschodniej i podzieli w ten sposób los innych projektów integracyjnych. Załamanie się kursu rubla sprawi, że gasterbeiterzy, pracujący w Rosji w niezwykle trudnych warunkach, źle opłacani, mniej wyślą swoim rodzinom pieniędzy, gdyż poważnie stracą na przewalutowaniu rubli na dolary. Może to zmniejszyć falę imigrantów do Federacji Rosyjskiej⁶⁴.

Podsumowując, należy podkreślić, że obecna rosyjska polityka imigracyjna nie jest w stanie w sposób skuteczny ograniczyć masowego napływu taniej siły roboczej głównie z państw tzw. bliskiej zagranicy. Nie spełnia ona również oczekiwań w obszarze adaptacji i integracji imigrantów ze społeczeństwem przyjmującym. Z tego względu konieczna jest nowa konceptualizacja rosyjskiej polityki imigracyjnej, uwzględniająca specyfikę strumieni migracyjnych trafiających do Federacji Rosyjskiej. Pamiętajmy, że zgodnie z badaniami prowadzonymi przez rosyjską fundację *Russkij Mir*, typowy imigrant to mężczyzna z Azji Centralnej w wieku do 29 lat, wyznania muzułmańskiego, bardzo źle posługujący się językiem rosyjskim⁶⁵. Polityka imigracyjna Federacji Rosyjskiej musi mieć to na uwadze, starając się wypracować nowoczesny model współżycia społeczeństwa przyjmującego i imigrantów.

---

⁶³ E. Mazur-Cieślak, *Polityka imigracyjna Federacji Rosyjskiej jako narzędzie kształtowania stosunków dwustronnych z poradzieckimi państwami Azji Środkowej*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 28(2013), nr 4, s. 85-86.

⁶⁴ N. Schenkkan, *Customs Disunion Putin's Plans for Regional Integration Go Boom*, „Foreign Affairs” (12.05.2014).

⁶⁵ В. Емельяненко, *Чем сто рублей отличаются от ста евро*, www.ruskiymir.ru (10.06.2014).

BIBLIOGRAFIA

- Balicki J., Stalker P.: *Polityka imigracyjna i azylowa. Wyzwania i dylematy*, Warszawa: Wydawnictwo UKSW 2006.
- Berman I.: *Implosion: The End of Russia and What It Means for America*, Washington: Regnery Publishing Inc. 2013.
- Bieleń S., *Identyfikacja wizerunkowa Rosji w stosunkach międzynarodowych*, w: *Wizerunki międzynarodowe Rosji*, red. S. Bieleń, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR 2012.
- Brubaker R.: *Ethnicity without Groups*, Cambridge 2004.
- Brubaker R.: *Nacjonalizm inaczej. Struktura narodowa i kwestie narodowe w Nowej Europie*, Kraków: Wydawnictwo PWN 1998.
- Brunarska Z.: *Współczesne migracje na obszarze poradzieckim przez pryzmat koncepcji migracji poimperialnych*, „Central and Eastern European Migration Review” 2(2013), No. 2.
- Вишневская Н.: *Миграция в постсоветской России*, w: *Наследие империи и будущее России*, ред. А. Миллер, Санкт Петербург: Новое литературное обозрение 2008.
- Commercio M.E.: *Russian Minority Politics in Post-Soviet Latvia and Kyrgyzstan: The Transformative power of informal network*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press 2010.
- Cosals L., Dubowa A.: *Commercialization of Police and Shadow Economy: The Russian Case*, „Economic Sociology: The European Electronic Newsletter” 3(2012), issue 2.
- Чудиновских О.: *Актуальные аспекты применения статистических данных в изучении миграции*, w: *Миграция в России 2000-2012*, ed. И. Иванов, т.1, ч. 3, Москва: РСМД 2013.
- Чудиновских О.: *Статистика международной трудовой миграции в России на переломном этапе: что дальше?* w: *Трудовая миграция: тенденции, политика, статистика. Материалы чтений памяти Е. В. Тюркановой, 12 июля 2012 года: Сборник материалов*, ред. О.С. Чудиновских, Е.В. Донец, Москва: МАКС Пресс 2012.
- Diasporas and Ethnic Migrants: Germany, Israel and Post-Soviet Russia in Comparative Perspective*, ed. R. Munz, R. Ohliger, London: Frank Cass 2003.
- Дискриминация русских в странах Балтии: причины, формы, возможности преодоления*. Сборник статей, ред. Александра Гапоненко, Москва–Рига: Институт Европейских исследований 2012.
- Дмитриева А.: *Мигранты и преступность*, „Ведомости”, 18.07.2013.
- Goldman M.I., *Petrostate: Putin, Power, and the New Russia*, New York: Oxford University Press 2008, s. 73-209.
- Григорьев М., Осинников А.: *Нелегальные мигранты в Москве*, Москва: Европа 2009.
- International Migration Report 2009: A Global Assessment*, United Nations, New York 2011.
- Егорова Е.: *Нелегальная миграция в России*, Российский Совет по Международным Делах, www.russiancouncil.ru (9.05.2014).
- Емельяненко В.: *Чем сто рублей отличаются от ста евро*, www.ruskiymir.ru (10.06.2014).

- Klimakin I., Timofiew L.: Szara strefa w Rosji, Warszawa: Cyklady 2003.
- Кожевникова Г., Верховский А.: Призрак Манежной площади: радикальный национализм в России и противодействие ему в 2010 году, w: Ксенофобия, свобода совести и антиэкстремизм в России в 2010 г., Москва: Тип. Россельхозакад 2011.
- Latvijas kultūras vēsture [Historia kultury łotewskiej], red. A. Vilsons, Rīga: Zvaigzne ABC 2003.
- Legucka A.: Geopolityczne uwarunkowania i konsekwencje konfliktów zbrojnych na obszarze poradzieckim, Warszawa: Defini 2013.
- Mazur-Cieślak E.: Polityka imigracyjna Federacji Rosyjskiej jako narzędzie kształtowania stosunków dwustronnych z poradzieckimi państwami Azji Środkowej, „Bezpieczeństwo Narodowe” 28(2013), nr 4.
- Migration in Russian Federation. A country profile, ed. S. Siar, International Organization for Migration, October 2008, Geneva 2008.
- Mirsky G.: On Ruins of Empire: Ethnicity and Nationalism in the Former Soviet Union, London: Greenwood Press 1997.
- Мукомель В.: Вводная статья. Адаптация и интеграция мигрантов в России, w: Миграция в России 2000-2012, ред. И. Иванов, т.1, ч. 2, Москва: РСМД 2013.
- Мукомель В.: Миграционная политика России: Постсоветские контексты, Москва: ИС РАН 2005.
- Мукомель В.: Политика интеграции мигрантов в России вызовы, потенциал, риски, Москва: Спецкнига 2013.
- Никонов В.: Политическая демография, „Стратегия России” 2006, т. 33, № 9.
- Peopling the Russian Periphery: Borderland Colonization in Eurasian History, eds. N. Breyfogle, A. Schrader, W. Sunderland, London-New York: Routledge 2007.
- Pilkington H.: Migration, Displacement and Identity in Post-Soviet Russia, London-New York: Routledge 1998.
- Полян П.: Не по своей воле... История и география принудительных миграций в СССР, Москва: Объединенное гуманитарное издательство 2001.
- Постановление Правительства Российской Федерации от 31 октября 2013 г., N 977, „Российская Газета”, 05.11.2013.
- Президент утвердил Концепцию государственной миграционной политики Российской Федерации на период до 2025 года. 13 июня 2012 г., www.kremlin.ru (10.05.2014).
- Приказ Министерства труда и социальной защиты Российской Федерации от 16 декабря 2013 г., N 740н, „Российская Газета”, 30.12.2013.
- Pronińska K.M.: Bezpieczeństwo energetyczne w stosunkach UE-Rosja. Geopolityka i ekonomia surowców energetycznych, Warszawa: Elipsa 2012.
- Российский статистический ежегодник 2004. Статистический сборник, предс. ред. колл. В.Л. Соколин, Москва: Росстат 2004.
- Российский статистический ежегодник 2004. Статистический сборник, предс. ред. колл. В.Л. Соколин, Москва: Росстат 2004.
- Российский статистический ежегодник 2013. Статистический сборник, предс. ред. колл. А.Е. Суринов, Москва: Росстат 2013.
- Русская идентичность на постсоветском пространстве, ред. С. Пантелеев, Москва: ИнфоРос, 2008.
- Sahadeo J.: Druzhiba Narodov or second-class citizenship? Soviet Asian migrants in a post-colonial world, „Central Asian Survey” 26 (2007), issue 4.

- Самойлов В.: Миграциология. Конституционно-правовые основы, Москва: Юнити-Дана 2013.
- Schenkkan N.: Customs Disunion Putin's Plans for Regional Integration Go Boom, „Foreign Affairs”, 12.05.2014.
- Sherr J.: Hard Diplomacy and Soft Coercion: Russia's Influence Abroad, London: Royal Institute of International Affairs 2013.
- Справка об опыте работы Федеральной миграционной службы (Российская Федерация) по оформлению и выдаче иностранным гражданам патентов, Евразийское экономическое сообщество, www.evrases.com (9.05.2014).
- Stryjek T.: Wojna po wojnie raz jeszcze. II wojna światowa i powojenne podziemie antysowieckie we współczesnej polityce wobec pamięci i w historiografii Litwy, Łotwy, Estonii, Białorusi i Ukrainy, w: Wojna po wojnie. Antysowieckie podziemie w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1944-1953, red. G. Motyka, R. Wnuk, R. Stryjek, Gdańsk-Warszawa: Scholar 2012.
- Szabaciuk A.: Między konfliktem a pokojem. Polityka etniczna i wyznaniowa Gruzji w latach 1991-2012, „Wschodnioznawstwo” 2012.
- Щербакowa E.: В 2008 году убыль населения России была наименьшей за весь период сокращения с 1993 года – 121,4 тысячи человек, „Демоскоп Weekly” 2009, № 367-368.
- Szporluk R.: Imperium, komunizm i narody, Kraków: Arcana 2003.
- Wierzbicki A.: Etnopolityka w Azji Centralnej. Między wspólnotą etniczną a obywatelską, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR 2008.
- Wierzbicki A.: Rosja wobec wyzwań społecznych, patologii, epidemii i wykluczeń, w: Rosja w procesach globalizacji, red. S. Bieleń, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR 2013.
- Wierzbicki A.: Rosja. Etniczność i polityka. Władza, elity, przywództwo, t. 5, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR 2011.
- Wierzbicki A.: Wschodniosłowiański naród cywilizacyjny w koncepcji Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 11(2013), z. 2.
- Word Bank, Migration and Remittances Factbook 2011, [second edition], Washington DC 2011.
- Yudina N., Alperovich V.: The Ultra-Right Shrugged Xenophobia and Radical Nationalism in Russia, and Efforts to Counteract Them in 2013, www.sova-cenr.ru (10.05.2014).

WYBRANE PROBLEMY POLITYKI IMIGRACYJNEJ FEDERACJI ROSYJSKIEJ

S u m m a r y

The article is intended to acquaint the reader with the primary issues regarding the present migration policy of the Russian Federation in a broader context of its long-term domestic and foreign policy. It focuses, amongst other aspects, on factors which influence a specific configuration of the migration policy, characteristics of the regional streams of migration, as well as the magnitude and consequences of mass migration into the Russian

Federation. One of the key research tasks will be an evaluation of efficiency of the Russian authorities' actions, their adequacy, consistency and outcome. We will also try to answer the question of the biggest challenges that the Russian migration policy faces today.

Słowa kluczowe: polityka imigracyjna, Federacja Rosyjska, migracje poimperialne.

Key words: Immigration policy, the Russian Federation, Post-imperial migrations.